

ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

17

ΚΩΣΤΑΣ
ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ
ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑΙ
ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

N

DIGITAL

πεζογραφία

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ

ΓΑΤΟΥ ΜΑΣ - ΣΤΕΦ ΣΤΕΦ

ΚΩΣΤΑΣ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

*Ζερβά η λίμνη ατάραγη, απλωτερή, ολόστρωτη
και μακρουλή, με το χαϊδεμένο κι ακριβό νησάκι
της μες στη μέση και με τον καλαμιώνα περίγυρα,
καθρεφτίζει στα βάθη της, σα να σφίγγη απάνου
στα στήθια της ερωτικά τον γαλανόν ουρανό και τ'
αντίπερα καμαρωμένο βουνό της. Κάπου κάπου,
οργώνει τα νερά της κανένα καϊκάκι.*

Στον τόμο αυτό συγκεντρώνονται αφηγήματα (1891-1894) του Κώστα Κρυστάλλη, τα οποία είναι βιωματικές αφηγήσεις, λαογραφικές περιγραφές και αυτοβιογραφικά χρονικά, αντλημένα από τα παιδικά του χρόνια και την πρώτη νιότη του στην πατρίδα του την Ήπειρο, την εποχή που έχει πια αναγκαστεί να εγκαταλείψει τα Γιάννενα όπου ζούσε και, κυνηγημένος από τις τουρκικές αρχές, να εγκατασταθεί, υποχρεωτικά, στην Αθήνα. Ο ποιητής, που έζησε μόλις 26 χρόνια, εξομολογείται, το 1894, για ποιο λόγο γράφει τα πεζά κείμενά του: «Όσες βολές η σκύλα Ξενιτιά με κερνάει τα πικρά της κρατηροπότηρα, αχ! δεν ηξέρω πώς μώρχεται τότε και [...] χύνομαι σαν λυσσαγμένος μέσα μου, και με τα σιδερένια νύχια του λογισμού, σαν κακούργος σκάφτω την έρμη μου καρδιά κι από των χρόνων τα λιθοσώρια ξεθάφτω τες παλιές μου Ενθύμησες. Οι πρώτες συγκινήσεις, που κέντησαν την παιδική μας ψυχή, αφήνουν μέσα μας Ενθύμησες άσβεστες· κ' είναι το νήμα το μυστικό οπού μας δένει και μας κολλάει με τους τόπους που πέρασε η νιότη μας».

Ο Κώστας Κρυστάλλης, γιος του εύπορου εμπόρου Δημητρίου Κρυστάλλη, γεννήθηκε στο Συρράκο της Ηπείρου το 1868. Εκεί, έμαθε τα πρώτα γράμματα και, μετά τον θάνατο της μητέρας του και τον δεύτερο γάμο του πατέρα του, εγκαταστάθηκε με την οικογένειά του στα Γιάννενα, όπου τελείωσε το «Ελληνικό Σχολείο» και συνέχισε στη Ζωσιμαία Σχολή. Το 1887 τύπωσε το επύλλιο του (ένα μικρό επικό ποίημα) με τίτλο *Αι σκιαί του Άδου*, το οποίο έμελλε να του κοστίσει ακριβά: την επόμενη χρονιά, διώχτηκε από τις τουρκικές αρχές των Ιωαννίνων για το επαναστατικό πατριωτικό περιεχόμενό του. Αναγκάστηκε, τότε, να καταφύγει στην Άρτα και, από εκεί,

το 1889 στην Αθήνα, ενώ το τουρκικό στρατοδικείο τον καταδίκασε ερήμην του σε εικοσιπεντάχρονη εξορία. Στην Αθήνα, όπου άλλαξε το όνομά του από Κρυστάλλης σε Κρυστάλλης και εργάστηκε αρχικά στο τυπογραφείο των εκδόσεων Φέξη, έζησε πέντε περίπου χρόνια, κατά τα οποία, υπό αντίξοες βιοποριστικές συνθήκες, μελετούσε και έγραφε πυρετωδώς.

Το 1890 δημοσίευσε το «ιστορικό επύλλιο» (σύμφωνα με δικό του χαρακτηρισμό) *Ο Καλόγερος της Κλεισούρας του Μεσολογγίου*. Το 1891 προσελήφθη ως συντάκτης στο περιοδικό *Εβδομάς* του Ιωάννη Δαμβέργη, όπου δημοσίευσε σειρά βιωματικών αφηγήσεων, λαογραφικών περιγραφών και αυτοβιογραφικών χρονικών από τα παιδικά και τα νεανικά του χρόνια, υπό τον τίτλο «Ηπειρωτικά Αναμνήσεις». Έλαβε δύο φορές μέρος στον Φιλαδέλφειο Ποιητικό Διαγωνισμό: το 1891 με τη συλλογή *Αγροτικά*, αποσπώντας έπαινο, και το 1893 με τη συλλογή *Ο τραγουδιστής του χωριού και της στάνης*, αποσπώντας επίσης έπαινο, τη στιγμή που η προτίμηση της κριτικής επιτροπής προς τον Γεώργιο Στρατήγη για το πρώτο βραβείο προκαλούσε την αντίδραση τόσο του Κρυστάλλη, όσο και των λογοτεχνικών κύκλων.

Δεν έπαψε να αγωνίζεται για την ελευθερία της πατρίδας του, κυρίως ως συνεργάτης στην εφημερίδα *Φωνή της Ηπείρου* (1892-1894). Την ίδια περίοδο ο Κρυστάλλης εργαζόταν στην εταιρεία σιδηροδρόμων Πελοποννήσου και, παρά την επιβαρημένη υγεία του, εξακολουθούσε να γράφει. Στο τέλος του 1893 κέρδισε 2.500 δραχμές σε λαχείο, και έτσι κατάφερε το 1894 να δημοσιεύσει τα *Πεζογραφήματα*.

Οι δύσκολες συνθήκες της ζωής του είχαν ως αποτέλεσμα να προσβληθεί από φυματίωση. Τον Μάρτη του 1894 έφυγε για την Κέρκυρα, ελπίζοντας πως εκεί θα αναρρώσει, και τον επόμενο μήνα πήγε στην Άρτα, όπου στις 22 Απριλίου 1894 πέθανε στο σπίτι της αδερφής του, σε ηλικία είκοσι έξι μόλις ετών.

Η σειρά «Αριστουργήματα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας» περιλαμβάνει έργα σημαντικών συγγραφέων που ξεχώρισαν κατά τον 19ο αιώνα και στις αρχές του 20ού· πρόκειται, δηλαδή, για αντιπροσωπευτικά έργα της παλαιότερης πεζογραφίας μας. Οι συγγραφείς τους, οι οποίοι εκφράστηκαν σε μια απλή για την εποχή τους γλώσσα, ανήκουν στις λογοτεχνικές γενιές που εμφάνισαν το έργο τους από το 1830 έως το 1880 (Α΄ Αθηναϊκή Σχολή), και από το 1880 και μετά (Γενιά του '80).

Τα κείμενα επιλέχθηκε να τυπωθούν μονοτονικά, προκειμένου να είναι η εικόνα τους φιλική προς τον σημερινό αναγνώστη.

Στην παρούσα έκδοση συγκεντρώθηκαν πεζά κείμενα του Κώστα Κρυστάλλη, πρωτοδημοσιευμένα σε έντυπα της εποχής του. Διορθώθηκαν τα τυπογραφικά λάθη, εκσυγχρονίστηκε μερικώς η ορθογραφία, στον βαθμό που η γλώσσα του κάθε κειμένου το επέτρεπε (διατηρώντας, σε κάθε περίπτωση, τη γραφή των ρημάτων στην υποτακτική με -η- και -ω-) και έγιναν διακριτικές επεμβάσεις στη στίξη των κειμένων. Για να αποφευχθεί η σύγχυση όμοιων λέξεων, τονίστηκαν ορισμένες μονοσύλλαβες λέξεις, όπως, π.χ., τα αριθμητικά «έν», «είς», «έξ», ενώ έμειναν άτονες οι αντίστοιχες προθέσεις.

ΑΡΙΣΤΟΥΡΓΗΜΑΤΑ
ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

17

ΚΩΣΤΑΣ ΚΡΥΣΤΑΛΛΗΣ

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΣ

πεζογραφία

Κώστας Κρυστάλλης, Ηπειρωτικά Αναμνήσεις

Επιμέλεια έκδοσης: *Ελένη Κεχαγιόγλου*

Καλλιτεχνική διεύθυνση: *Γιάννης Καρλόπουλος*

Γραφιστική επιμέλεια: *Εύη Καλογεροπούλου*

Σελιδοποίηση: *Όλγα Γιαννακοπούλου*

Διόρθωση: *Χρήστος Γιαμαρέλλος*

Στο εξώφυλλο: *Φιλολογικά αναμνήσεις του Στεφ. Στεφάνου:*
«Ο Κώστας Κρυστάλλης», εφημ. Αθηναϊκά Νέα, 9.3.1936, σελ. 3
[Πηγή: Τμήμα Ψηφιοποίησης και Φωτογραφικό Αρχείο / ΔΟΛ]

ISBN: 978-960-503-257-9

© 2012 Δημοσιογραφικός Οργανισμός Λαμπράκη Α.Ε.

Το παρόν ψηφιακό βιβλίο αποτελεί προσφορά του Εκδότη, η οποία διατίθεται μέσω ειδικής εφαρμογής προς τους χρήστες ηλεκτρονικών μέσων, ήτοι ηλεκτρονικών υπολογιστών, laptops, notebooks, e-readers, ταμπλετών (π.χ. ipad), smartphones, smart TV και τυχόν άλλων μέσων που θα προκύψουν στο μέλλον. Απαγορεύεται η καθ' οιονδήποτε άλλον τρόπο διάθεση του παρόντος. Η πνευματική ιδιοκτησία αποκτάται χωρίς καμία διατύπωση και χωρίς την ανάγκη ρήτρας, απαγορευτικής των προσβολών της. Επισημαίνεται, πάντως, ότι κατά τον Ν. 2121/93 (όπως έχει τροποποιηθεί με τον Ν. 2121/93 και ισχύει σήμερα) και κατά τη Διεθνή Σύμβαση της Βέρνης (η οποία έχει κυρωθεί με τον Ν. 100/1975) απαγορεύεται η αναδημοσίευση, η αποθήκευση σε βάση δεδομένων, και γενικά η αναπαραγωγή του παρόντος έργου, με οποιονδήποτε τρόπο ή μορφή, τμηματικά ή περιληπτικά, στο πρωτότυπο ή σε μετάφραση ή άλλη διασκευή, χωρίς γραπτή άδεια του εκδότη.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ του Αλέξη Ζήρα	8
Το σημειωματάρι του Γεροκαλαμένιου	17
Το πανηγύρι της Καστρίτσας	31
Η Χαραυγούλα της Πρωτοχρονιάς	51
Το Πάσχα στον Πίνδο.....	61
Ο χωρισμός	70
Πρωτομαγιά στα Γιάννενα	80
Αργύρω η μονοβύζα	87
Οι Ζακαίοι	95
Αι απόκρεω εν Ιωαννίνοις	110
Γραμμενοχώρια	126
Η πανήγυρις της Μεταμορφώσεως εν Ιωαννίνοις	143
Φυλλάδα του Αλήπασα	173

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Ο αρχαϊκός κόσμος της Ηπείρου
και η άδολη ματιά του Κώστα Κρυστάλλη

Πολλές φορές χρησιμοποιούμε για κάποιους από τους πεζογράφους που εμφανίστηκαν στα Γράμματά μας στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα τον χαρακτηρισμό «αυτοδίδακτοι». Και συνήθως εννοούμε ότι ανακάλυψαν μόνοι, χωρίς βοήθεια, τον δρόμο της συγγραφικής τους τέχνης. Κάτι που όμως δεν είναι απολύτως σωστό. Διότι ναι μεν, ο ελλαδικός πεζός λόγος της εποχής εκείνης, το μυθιστόρημα και το διήγημα, βγαίνοντας από την οθωμανική επικυριαρχία δεν είχε σύγχρονη γηγενή παράδοση στην οποία να στηρίζεται. Ναι μεν, οι Έλληνες συγγραφείς, ως προς τη λογοτεχνική τους συνείδηση, δεν μπορούσαν να έχουν την αίσθηση της εθνικής ταυτότητας και την αυτογνωσία που διέθεταν

λογοτέχνες από άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Ναι μεν, τα βιβλία μυθοπλασίας αλλά και ποίησης που έβγαιναν στις διάσπαρτες ανά τη Μεσόγειο ελληνικές παροικίες –στην Κωνσταντινούπολη, στη Σμύρνη, στην Οδησό, στην Αλεξάνδρεια–, δεν έφταναν εύκολα στο νεότευκτο, και λειψό ως προς τη συγκρότησή του, κράτος. Αλλά σε πολλές περιπτώσεις το κενό συμπληρωνόταν από τη θητεία των γηγενών συγγραφέων στα γαλλικά, στα αγγλικά και στα γερμανικά γράμματα.

Παρόλο που οι λογοτέχνες της περιόδου αυτής των πενήντα-εξήντα χρόνων δεν ανήκουν ασφαλώς όλοι στην ίδια ηλικιακή ομάδα –καθώς μερικοί είναι πριν και άλλοι μετά την εμφάνιση της γενιάς του 1880–, γεγονός παραμένει ότι οι περισσότεροι γνώριζαν τα γράμματα της Δυτικής Ευρώπης από πρώτο χέρι. Κάποιοι, όπως ο Γεώργιος Βιζυηνός, ο Εμμανουήλ Ροΐδης, ο Δημήτριος Βικέλας, ο Αργύρης Εφταλιώτης, ο Κωσταντίνος Χατζόπουλος, επειδή σπούδασαν και έζησαν εκεί, ενώ άλλοι, όπως ο Αλέξανδρος Παπαδιαμάντης, ο Γρηγόριος Ξενόπουλος, ο Κωστής Παλαμάς, γιατί είχαν οξύνει το αισθητήριό τους και είχαν επεξεργαστεί την τεχνική τους, μεταφράζοντας συστηματικά ό,τι το αξιόλογο υπήρχε στις ξένες λογοτεχνίες της εποχής.

Το γενικό χαρακτηριστικό που αφορά όλους σχεδόν τους Έλληνες συγγραφείς του δεύτερου μισού του 19ου αιώνα είναι ότι η απόφασή τους να ασχοληθούν με τη λογοτεχνία δεν πήγαζε μόνο από την ανάγκη τους να εκφραστούν προσωπικά, απλώς για τη χαρά της δημιουργίας και της τέχνης. Πήγαζε και από τη βούλησή τους να προωθήσουν προς το ευρύτερο κοινό των εγγράμματων ομοεθνών τους –της ελεύθερης ή και της υποτελούς ακόμα Ελλάδας– ιδέες, πολιτικά οράματα ή θεωρίες για την Ιστορία, για τον πολιτισμό και τις κοινωνικές ταυτότητες του έθνους, ντυμένες ωστόσο με το ένδυμα της λογοτεχνίας. Όσο έθνος και κράτος ήταν ασύμπτωτα, η προβολή του αλυτρωτισμού συνδεόταν με την πίστη ότι η ελληνική υπόθεση δεν ήταν προς το παρόν τελειωμένη και ότι το ιστορικό γίνεσθαι δεν είχε πει τον τελευταίο του λόγο. Για παράδειγμα, η ένταση και η οξύτητα με τις οποίες εκδηλώθηκε το κίνημα του δημοτικισμού μετά το 1870, και κορυφώθηκε με Το Ταξίδι μου του Γιάννη Ψυχάρη, δείχνουν ότι το πνεύμα του ελληνικού διαφωτισμού συνέχιζε να είναι ενεργό αρκετές δεκαετίες και μετά το 1821: εκπορευόμενο συνήθως από διανοούμενους και συγγραφείς –όπως λ.χ. οι Επτανήσιοι

ή οι Χιώτες και οι Συριανοί που νοιάζονταν για την εθνική αυτογνωσία–, αλλά μέσα από μια σύγχρονη αντίληψη, κοσμοπολιτική ή και διεθνιστική.

Υπάρχουν, ωστόσο, και μερικές περιπτώσεις πεζογράφων και ποιητών σ' αυτή την περίοδο, που η ζωή τους σφραγίστηκε από την πολιτική δράση, λόγω ακριβώς της προέλευσής τους από περιοχές υπό οθωμανική διοίκηση, και της συνακόλουθης στρατευσής τους στο όραμα του εθνικού αλυτρωτισμού. Ο Ιωάννης Κονδυλάκης, ο Χρήστος Χρηστοδασίλης και ο Κώστας Κρυστάλλης (Συρράκο Ηπείρου, 1868 – Άρτα, 1894) είναι τρεις από αυτούς, με κοινό μεταξύ τους στοιχείο ότι οι ατομικές περιπέτειες, εκτός από τις κυριολεκτικές επιπτώσεις που είχαν στη ζωή τους, έλαβαν και ένα συμβολικό νόημα και διαμόρφωσαν τη συγγραφική τους συνείδηση.

Ο Κρυστάλλης έως το 1880 έζησε στη γενέτειρά του έπειτα πήγε στα Γιάννινα όπου ο πατέρας του διατηρούσε εμπορικό κατάστημα. Εκεί, γράφτηκε στη Ζωσιμαία Σχολή, τελείωσε το λεγόμενο «Ελληνικό» και έκανε δύο τάξεις του γυμνασίου. Συνεπαρμένος, όπως και άλλοι έφηβοι της εποχής του από το όραμα της εθνικής ολοκλήρωσης και της απελευθέρωσης

της Ηπείρου, εξέδωσε το 1887 το επύλλιο *Αι σκιαί του Άδου*, ένα μακροσκελές επικούριο ποίημα κατά τα πρότυπα των συνθέσεων του *Αχιλλέως Παράσχου*, γραμμένο στη λόγια γλώσσα της εκπαίδευσης και με θέμα τον αγώνα των Ελλήνων εναντίον των Οθωμανών το 1821. Οι τουρκικές αρχές απαγόρευσαν την κυκλοφορία του φυλλαδίου, δίκασαν τον νεαρό Κρουστάλλη και τον καταδίκασαν σε εγκλεισμό στις φυλακές του Φεζάν, της Λιβύης, όπου συνήθως έστελναν όσους είχαν αναπτύξει επαναστατική δράση στις υποτελείς περιοχές της Ελλάδας ή είχαν προτρέψει σε αυτή. Έτσι, ο Κρουστάλλης αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τα Γιάννινα, να πάει στην Άρτα, να περάσει στη Βόνιτσα, εκεί όπου ήταν τότε τα σύνορα του κράτους, και στη συνέχεια να κατευθυνθεί προς την Αθήνα.

Φθάνοντας στην Αθήνα το 1889, τροποποίησε ελαφρώς το επώνυμό του από Κρουστάλλης σε Κρουστάλλης και για μερικούς μήνες εργάστηκε στο τυπογραφείο των εκδόσεων Φέξη. Το 1891, αφού προηγουμένως (1890) εξέδωσε ένα δεύτερο επύλλιο, το *Ο Καλόγερος της Κλεισούρας του Μεσολογγίου*, έγινε συντάκτης στην *Εβδομάδα του Ιωάννη Δαμβέργη*, όπου δημοσίευσε σειρά διωματικών αφηγήσεων, λαογραφικών

περιγραφών και αυτοβιογραφικών χρονικών από τα παιδικά και τα νεανικά του χρόνια, υπό τον τίτλο «Ηπειρωτικά Αναμνήσεις».

Παρά τις αντίξοες και ανθυγιεινές συνθήκες στις οποίες έζησε επί πέντε χρόνια στην Αθήνα, σ' αυτό το διάστημα υπήρξε εξαιρετικά παραγωγικός. Πήρε δύο φορές μέρος στον Φιλαδέλφειο Ποιητικό Διαγωνισμό, το 1891 με τη συλλογή *Αγροτικά* και το 1893 με τη συλλογή *Ο τραγουδιστής του χωριού και της στάνης*, αποσπώντας και τις δύο φορές έπαινο. Επίσης, στο δεύτερο ήδη επύλλιό του, στον Καλόγερο της Κλεισούρας, διακρίνονται οι αλλαγές της γλώσσας του, καθώς πέρα από το θέμα υπάρχουν και στίχοι και εικόνες που ανακαλούν τη δημόδη λογοτεχνία. Από τα *Αγροτικά* και έπειτα, η αλλαγή είναι πλήρης, τουλάχιστον ως προς την ποίησή του, διότι ως προς τα πεζά που δημοσίευε το ίδιο χρονικό διάστημα (1890-1892), αναγκαζόταν να ακολουθεί την επιβεβλημένη λόγια έκφραση. Πάντως, το ότι απέδιδε ιδιαίτερη σημασία στη γλώσσα των πεζών του συνάγεται και από το γεγονός ότι όταν, λίγο προτού πεθάνει, διάλεξε ορισμένα από αυτά και τα εξέδωσε με τον τίτλο *Πεζογραφήματα* (1894), άφησε απ' έξω όσα κείμενα

ήταν γραμμένα στη δημοσιογραφική καθαρεύουσα.

Απέναντι στο έργο του Κώστα Κρυστάλλη, όπως κι απέναντι στο έργο του Χρήστου Χρηστοδασίλη ή του Γιάννη Βλαχογιάννη, υπάρχει μια προκατάληψη. Με αβασάνιστη ευκολία πολλοί γραμματολόγοι και ιστορικοί της λογοτεχνίας, επαναλαμβάνοντας ο ένας τον άλλο, ταύτισαν λανθασμένα το έργο των συγγραφέων αυτών με το είδος της «αγροτικής» ή «επαρχιακής» ηθογραφίας. Και για τούτο, χρησιμοποίησαν το θέμα της περιγραφής της φύσης, των στοιχείων και των ανθρώπων της, ως στοιχείο καταρχάς αρνητικό ως προς την αξιολόγησή τους.

Στον Κρυστάλλη, η αλυτρωτική διάθεση δεν έπαυε ποτέ. Όπως στην ποίησή του προσπαθεί να διασώσει έναν κόσμο ιστορικών συμβόλων και μύθων, προσβλέποντας στον ορίζοντα της εθνικής ενσωμάτωσης της ιδιαίτερης πατρίδας του, έτσι και στα πεζά του θέλει να διασώσει τη μνήμη μιας πανάρχαιης κοινωνίας, των ηθών και των συνηθειών της. Ασφαλώς δεν ανήκει στους λόγιους συγγραφείς μας. Ως διηγηματογράφος θα μπορούσε να χαρακτηριστεί «αυθόρμητος» ή άμεσος, καθώς δεν είχε –και ούτε πρόλαβε να αποκτήσει, λόγω της σύντομης ζωής του– την αισθητική

παιδεία των πεζογράφων της γενιάς του. Κι όμως, από τα σχετικά λίγα πεζά που έγραψε είναι φανερό ότι δεν του έλειπαν οι αρετές του πηγαίου, του ταλαντούχου αφηγητή: αποφυγή παρεκβάσεων, οικονομία λόγου, καίριες παρατηρήσεις που εισδύουν στην ψυχική ταυτότητα του προσώπου, γοργή και πειστική ανάπτυξη των διαλόγων, συγκρατημένη δραματική ένταση. Ο Κρυστάλλης, ακόμα και στις πρώτες εξιστορήσεις του στη λόγια δημοσιογραφική γλώσσα, η οποία σύμφωνα με τη συνήθεια της εποχής έπρεπε να είναι περίτεχνη, εμφανίζεται αξιοθαύμαστα λιτός, ενώ σε άλλους συγχρόνους του η ίδια γλώσσα γίνεται πομπώδης, δυσνόητη και χαλαρή. Έτσι, σε όλα ανεξαιρέτως τα κείμενα του Κώστα Κρυστάλλη, η ελεγειακή διάθεση – με το βλέμμα του αφηγητή να αγκαλιάζει τον αρχέγονο κόσμο της Ηπείρου, έναν κόσμο που ήδη άρχιζε να χάνεται στα τέλη του 19ου αιώνα – εναλλάσσεται εύστροφα με τη χιουμοριστική σπιριτάδα την οποία συνήθως συναντούμε ως γνώρισμα των ανθρώπων που ζουν στο φυσικό περιβάλλον.

Αλέξης Ζήρας

ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΑΙ ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ

ΤΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑΡΙ
ΤΟΥ ΓΕΡΟΚΑΛΑΜΕΝΙΟΥ

Στα Γιάννινα, σε μιαν ακρινή γειτονιά, ζούσε τώρα και λίγα χρόνια ο Γεροκαλαμένιος, ενενηντάρης και μεγαλύτερος, παλιό κόκαλο. Ύστερ' από τον πεθαμό του, ανάμεσα στες παλιές φυλλάδες, που μπόρεσα για να ιδώ, βρήκα το Σημειωματάρι του τούτο:

1821, Αυγούστου 21, μέρα Σάββατο. Κλείσθηκε ο Αλήπασας στο κάστρο και στες 24 μέρα Τετράδη έβαλαν φωτιά στα Γιάννινα και τα 'καψαν. Την Πέφτη το πουρνό στες 25 του μηνός βρεθήκαμαν δίχως σπίτια, δίχως τίποτας. Όποιος πρόφταινε και γλίτωνε τίποτας, γλίτωσε. Οι άλλοι μείναμαν ζάρκοι κ' έρμοι. Χαιρετίζοντας τότε για πάντα με δάκρυα τα καημένα τα Γιάννινα, πήραμαν τα βουνά. Άλλοι πήγαν κατά τα Κούρεντα κι άλλοι κατά τα Ζαγόρια. Εμείς

καμιά εκατονπεννηνταριά φαμίλιες πήγαμαν στο Μέτσοβο και στα χωριά του, περάσαμεν πέντε χρόνια ακέρια κακά κι ανάποδα. Στες 5 Τρυητή του 1826, γυρίσαμεν πάλι στα Γιάννινα.

1827, Μαΐου 22. Ήρθε στα Γιάννινα ο γιος του Ρούμελη Βαλεσή, Ιμήν πασάς, έχοντας μαζί του και το Σουλεϊμάν μπέη, Κεχαγιά της Κόνιτσας. Το ερχόμενο Σάββατο ήρθε το χαμπέρι, ότι παραδόθηκε η Αθήνα. Ο Μάης όλος ήταν βροχερός. Το παζάρι είναι γιομάτο από σκλάβους του Μεσολογγιού, που τους έφεραν τ' ασκέρια του Βαλή και τους πωλούν σα πρόβατα στο ικάντο στους αρχόντους και μπέηδες Τούρκους Γιαννιώτες.

1830, Απριλιού 21. Χαλασμός κόσμου σήμερ' από βροχή. Ύστερ' απ' αυτήν έριξε χαλάζι δυνατό, που κάθε σπυρί του ζύγιαζε δέκα δράμια κ' έκαμε μεγάλες καταστροφές.

1830, Τρυητή πρώτη. Απέθανεν ο εν Κυρίω μακάριος Βενέδικτος Δεσπότης του Γιαννίνου. Τον ίδιον καιρό διορίστηκε κι ο γιος του Βαλή Ρεσίτ, ο Ιμήν πασάς, Βαλής στα Γιάννινα.

1831, Αϊ-Ταξιάρχη 18, μέρα Τετράδη. Εφώναξε το Δεσπότη ο Κεχαγιά μπέης και τον πρόσταξε να

βγάλη όξω από το σπίτι τη φαμιλιά του Δημήτρη Μωραΐτη. Έστειλε και τον Περιστεράς Άγιον και το Σπύρο Γκούμα κ' έναν άνθρωπό του και του πήραν όλο το βιο, κι αυτόν με τη φαμίλια του τους έκλεισαν στα μπουντρούμια του Κάστρου. Κανέννας δεν ήξερε την αιτία.

1832. Όλο το Θερτή και τον Αλωνάρη και τον Αύγουστο δεν έβρεξε στάλα. Γι' αυτό στέρφεψαν και τα πηγάδια των Γιαννίνων όλα κι ο κόσμος όλος πίνει από το νερό της λίμνης.

1832, Τρυητή 20. Επειδή τα Γιάννινα δεν είχαν ακόμα Κισλά,* τ' ασκέρια στέλνουνταν από τον Πασά κονάκια στα σπίτια των Χριστιανών και των Οβραίων. Ένας μπίμπασης** κάθονταν σ' ένα σπίτι σιμά από το σπίτι του κυρ Αναστάση Γοργόλη. Ο μπίμπασης είδε μια μέρα τες δυο όμορφες τσιούπρες του κυρ Γοργόλη κ' εκολάστηκε, κοίταζε με κάθε τρόπο να τες απατήση. Μα σαν του εστάθη αδύνατο, τι συλλογίστηκε, να φέρη μπροστά στον Αχμέτ αγά Κεχαγιά δυο φανατικούς Τούρκους, να πουν πως άκουσαν αυτοί με τ' αυτιά τους τες δυο τσιούπρες του κυρ Γοργόλη, να

* Ο στρατώνας.

** Ο ταγματάρχης.

λεν πως θέλουν να γίνουν Τούρκισσες. Ο Κεχαγιάς έστειλε ίσια να φέρουν τες τσιούπρες στο μιντζιλίσι.* Οι δημογέροντες και η αρχοντιά των Γιαννίνων σαν το 'μαθαν κατάλαβαν το τι έτρεχε κ' ίσια πήγαν και πήραν κρυφά τες τσιούπρες από το πατρικό τους σπίτι και τες πήγαν στη Μητρόπολη. Όμως ο Αχμέτ αγάς, άνθρωπος φανατικός κι αυτός και σκύλινος, άμα το 'μαθε αυτό, σηκώθηκε ο ίδιος μια νύχτα και πήγε στη Μητρόπολη με δυο ταμπούρια ασκέρι, μπήκε στους οντάδες του Δεσπότη, τον εφοβέριξε, τον έβρισε και πρόσταξε τ' ασκέρι του να πάρουν τες δυο τσιούπρες και να τες παν σε Τούρκικο σπίτι. Τι να ιδής τότε. Δυο όμορφες και τρυφερές αρχοντοπούλες να σέρνονται άσπλαχνα από τα μαλλιά κι από τα χρυσά μανίκια τους με κλάματα και με μεγάλους σκουσμούς. Εταράχτηκαν όλα τα Γιάννινα εκείνη τη νύχτα. Όλοι ήμασταν στο ποδάρι, μα κανένας δεν έκρινε για να μη γένη διπλό και τρίδιπλο κακό. Τες συνοδέψαμαν μοναχά, έτσι αμίλητοι, ώς το σπίτι που τες έκλεισαν. Αύριο οι Χριστιανοί συνάχτηκαν στη Μητρόπολη κ' είπαν να παν όλοι μαζί στο σαράι, να πέσουν στα ποδάρια του Κεχαγιά (γιατί ο Ιμήν πασάς έλειπε στα

* Το Διοικητήριο.

Μπιτώλια*), να ζητήσουν τες τσιούπρες λέγοντας ότι φέματα είπαν οι Τούρκοι του μπίμπαση. Μα, αντίς δίκιο, εκεί ήβραν βρисиές και δαρμούς. Δεν έφτακε κι αυτό μοναχά, ο Κεχαγιάς τούς κατηγόρησε στον Ιμήν πασά, στα Μπιτώλια, πως οι χριστιανοί των Γιαννίνων επαναστάτησαν και χύθηκαν σα λύκοι απάνω του. Ο Ιμήν πασάς αφορμή γύρευε· και στέλνει διαταγή να κάμουν σουργούνι** πέντε αρχόντους των Γιαννίνων, τον κυρ Δημητράκη Αθανασίου, τον κυρ Νικολάκη Τζίνη και τον κυρ Σπύρο Γκούμα στα Μπιτώλια, τον κυρ Δημήτρη Δρόσο και τον κυρ Γιαννάκη Νάγιου στο Πρεμέτι, και πρόσταξε να ξετάσουν τες δυο τσιούπρες του κυρ Γοργόλη στο Δεφτέραγά του που έστελνε εξεπιτούτου στα Γιάννινα. Φώναξαν τότες στο σπίτι του κυρ Αλέξη τες τσιούπρες και τες ξέταξε ο Δεφτέραγας του Ιμήν πασά, αν ήθελαν αλήθεια να γίνουν Τούρκισσες ή όχι. Κ' επειδής με τόσα ταξίματα και τόσους φοβερισμούς ούτε λόγο μπόρεσε να τες βγάλη από το στόμα για να τουρκέψουν, τες έκαμε σουργούνι μαζί με τον πατέρα τους στην Άρτα.

* Η πόλη Μοναστήρι.

** Η εξορία.

1833, Φλεβάρης μήνας. Γυρνώντας ο Ιμὴν πασάς από τα Μπιτώλια, έστησε τα τσιγκέλια.

1834, Αλωνάρη 27. Του Αγίου Παντελεήμονος έγινε μεγάλος σεισμός που έπεσαν καμπόσα σπίτια, σκοτώθηκαν και δυο άνθρωποι.

1840, Μάης μήνας. Γύρισα από τη Βλαχιά που 'χα ξενιτευθή για έξι χρόνια με τον μπάρμπα μου.

1841, Απρίλη πρώτη. Εκοιμήθη ο μακαρία τη λήξει γενόμενος Λεόντιος Δεσπότης, που δεν ήτον Κυριακή και γιορτή που να μη βγάλη λόγο στες εκκλησιές μέσα στα Γιάννινα και στα χωριά.

1841, Απρίλη 15. Από την πολλή φουρτούνα κι απ'τες αστραπές έπεσε το τζαμί του Πασά Καλού στο Κάστρο.

1853, Οχτώβρη 3. Ελειτούργησε στη Μητρόπολη ο Ζαγορίσιος Ιωαννίκιος με τέσσερες άλλους Δεσποτάδες τον Παραμυθίας, Περιστεράς, Ξανθουπόλεως και Ευδοξιάδων, καθώς και με τον Έξαρχο και όλους τους ηγουμένους και την άλλη μέρα έφυγε για την Πόλη με κάμποσους αρχόντους των Γιαννίνων.

1854, Φλεβαριού 26. Των Αγίων Θεοδώρων, ο καπετάν Θεοδωράκης Γρίβας στο Κουτσουλιό πολέμησε με τ' ασκέρια του Αβδή πασά από το πρωί ως το

βράδυ με ολίγα παλικάρια και με το γιο του το Δημητράκη. Το βράδυ τ' ασκέρια φοβήθηκαν μην πλάκώσουν και Σουλιώτες και γύρισαν στα Γιάννινα και την αυγή ο Γρίβας έφυγε για το Μέτσοβο.

1855, Φλεβαριού 6, μέρα Τετράδη. Έρθε Δεσπότης στα Γιάννινα ο Παρθένιος ή Κόκκινος και τον δεχτήκαμαν όλος ο κόσμος με μεγάλη παράταξη από την Αγία Κατερίνα ως τη Μητρόπολη.

1855, Τρυητή 15, μέρα Πέφτη. Στες 3 η ώρα έπιασε τρομερή βροχή με νερό καταπράσινο. Και στες 5 η ώρα ήρθε το χαμπέρι που νίκησαν οι σύμμαχες δυνάμεις τη Ρωσία στην Κριμαία και σήκωσαν στο Κάστρο τες σημαίες της Τουρκίας, της Αγγλίας, της Γαλλίας και της Σαρδηνίας. Το βράδυ άναψαν φώτα και κανδήλια σ' όλα τα σπίτια και σ' όλο το παζάρι, ανέβασαν και καμπάνες στα καμπαναριά του Αγίου Νικολάου, του Αρχιμανδριού και της Αγίας Κατερίνας. Αλλά στες δύο της νυκτός με προσταγή του Πασά τες κατέβασαν πάλι. Την Παρασκευή ο Δεσπότης μ' όλους τους Προξένους έκαμε δοξολογία στη Μητρόπολη.

1856, Φλεβαριού 22. Διαβάστηκε στο Σαράι Σουλτανικό φερμάνι.

1856, Αυγούστου 3. Έγινε δοξολογία για το Ναπολέοντα.

1857, Θερτή 11, μέρα Κυριακή. Όλη τη νύχτα έκαμε μεγάλη θεομηνία. Εξεριζώθηκαν πολλά δέντρα κι άνθρωποι κάηκαν από αστροπελέκια. Φόβος έπιακε όλα τα Γιάννινα.

1858, μήνας Γενάρης. Από το πολύ κρύο, πάγωσε η λίμνη πέρα πέρα.

1858, Απριλιού 12. Έρθαν 30 Κοζάκοι.

1858, Θερτή 29, μέρα Κυριακή. Εκκλησιάστηκαν οι Κοζάκοι για πρώτη φορά στη Μητρόπολη με μεγάλη παράταξη και με βάρδια στην πόρτα της εκκλησιάς.

1861, Θερτή 18, μέρα Κυριακή, των Αγίων Πάντων. Εφάνηκε κομήτης στον ουρανό και την άλλη μέρα ήρθε χαμπέρι από την Πόλη, ότι έγινε Σουλτάνος ο Αβδούλ Αζίζ Χαν.

1861, Τρυητή 14. Έγινε δοξολογία για την αποτυχία της δολοφονίας της Βασίλισσας της Ελλάδος Αμαλίας.

1863, Φλεβαριού 7. Ένα Οβραιόπουλο, πώκαμε τον πραγματευτή στη Ζίτσα, γύρεψε να γένη χριστιανός και έγινε.

1863, Οχτώβρης 27, μέρα Κυριακή. Έγινε μεγάλη δοξολογία για την ανάβαση στο θρόνο του Γεωργίου Α΄ Βασιλέως των Ελλήνων.

1864, πρώτη Γενναριού. Επάγωσε η λίμνη κ' οι άνθρωποι περπατούσαν στον πάγο της ως το νησί.

1865, πρώτη Μαΐου. Ένα Οβραιόπουλο έγινε Ρωμιός και το έβαλαν στ' όνομα Γεώργη.

1866, Μάης μήνας· κ' έπεσε φοβερό χαλάζι που στρώθηκε σα χιόνι στη γης. Έκαμε μεγάλες ζημιές.

1868. Εχθροπραξίες αναμεταξύ Ελλάδος και Τουρκιάς. Άναψε ο Κρητικός πόλεμος. Κ' εδώ κρυφά κρυφά εστήθηκαν κομητάτα κ' έφερναν τουφέκια και μπαρούτες από την Ελλάδα, κ' ετοιμάζονταν για επανάσταση.

1869. Το Γενάρη μήνα έπεσε το χιόνι μέσα στα Γιάννινα μια πήχη. Από το κρύο δεν μπορούσαν να δουλέψουν ο κόσμος. Το παζάρι κλείστηκε όλο.

1869, Θερτή 10. Έρθε Δεσπότης ο Σωφρόνιος.

1869, Θερτή 13. Εχειροτονήθη επίσκοπος Παραμυθίας ο κυρ Άνθιμος Τσάτσος.

1869. Στες 29 Θερτή, ημέρα Τρίτη, κατά τα ξημερώματα, εκάηκαν τα Γιάννινα. Τη φωτιά την έβαλαν οι ίδιοι οι Τούρκοι.

1870, Απριλιού 19. Εκάηκαν τα παλάτια τ' Αλή πασά στο Κάστρο.

1872. Τη νύχτα της 24 Γεναριού φάνηκε ο ουρανός σκεπασμένος με ένα κόκκινο χρώμα. Οι γραμματισμένοι το 'λεγαν Βόρειο Σέλας.

1872, Απριλιού 15, την ημέρα του Μεγάλου Σαββάτου, οι Οβραίοι έβρισαν το Χριστό. Χύθηκαν τότες οι Χριστιανοί κ' έδεροναν κ' έσφαζαν κ' έριχναν τα σπίτια των Οβραίων. Και τόση ήτον η οργή των Χριστιανών, που κατέβηκαν όλα τ' ασκέρια και δεν μπορούσαν να τους κάμουν καλά.

1872. Όλος ο Νοέμβρης ζεστός. Τόσο που φύτρωσαν και καλοκαιρινά λουλούδια, μανουσάκια.

1874, Θερτή 17. Εφάνηκε κομήτης μέγας.

1874. Στες 14 Αυγούστου μαζώχτηκαν όλοι οι Χριστιανοί στη Μητρόπολη κ' εγύρευαν να καθαιρέσουν το Σωφρόνιο.

1875, Αυγούστου 14. Επανάσταση της Αρζεγοβίνας.

1875, Τρουητής μήνας. Η Ελλάδα κ' η Τουρκιά συνάζουν ασκέρια στα σύνορα.

1876. Έπεσε ο Σουλτάν Αβδούλ-Αζίζ κ' έγινε Σουλτάνος ο Μουράτ το Μάη μήνα, και τον Αύγουστο,

έδωσε και τούτος την παραίτησή του κι ανέβηκε ο Αβδούλ Χαμίτ.

1876. Στες 15 Αγιαντριά* λημούριαξαν οι ρεντίφηδες** Αρβανίτες το παζάρι των Γιαννίνων και στες 17 κάηκε το Ελληνικό Προξενείο.

1877, Θερτή 10. Πέθανε ο αγαθότατος Χουσνή πασάς. Τον έκλαψαν όλα τα Γιάννινα.

1878, Μάρτη 4. Έφεραν 120 σκλάβους από την επανάσταση του Λυκουρσιού. Τους είχαν ζάρκους*** και δεμένους με την ελληνική σημαία τους μαζί. Τους έκλεισαν στα μπουντρούμια του Κάστρου. Κ' οι χριστιανοί έτρεξαν και σύναξαν απ' όλα τα σπίτια φρέματα και θροφή και τους συμπονέθηκαν.

1878, Μαΐου 5. Έπεσε στα γεννήματα ακρίδα. Τόση πολλή, που όντας πετούσε σκοτάδιαζε τον ήλιο. Την ίδια μέρα ήρθε χαμπέρι από τη Θεσσαλία, ότι μια γυναίκα απόχτησε τρία παιδιά κολλημένα σ' ένα κορμί και τα τρία.

1878, Οχτώβρη 30. Μεγάλη ξέρα. Πείνα τρομερή στα χωριά. Το ψωμί πήγε γρόσια 3 την οκά, τον

* Ο μήνας Δεκέμβριος.

** Οι έφεδροι.

*** Γυμνοί.

κριάς 7½, το βούτυρο 21, το τυρί 10, τ' αυγά σαράντα παράδες το ένα.

1879. Κατά τον Απρίλη μήνα έγινε μεγάλη πλημμύρα. Τα νερά έφτακαν ως το Νιοχώρι και τα καΐκια πάγαιναν ως το χάνι της Ασφάκας.

1879. Η πείνα πήρε ποδάρη. Τ' αλεύρι πήγε γρόσια 4 ως 4½ την οκά.

1880, 7 Γεναριού, πάγωσε η λίμνη. Και το χιόνι βάσταξε 15 μέρες καταγής.

1880, Φλεβαριού 27, έπεσε η μονέδα της Τουρκιάς. Το μετζίτι από γρόσια 23 ήρθε 19.

1880, Αυγούστου 1. Οι Κ. Τσακμάκης και Β. Παπα-Κρεμύδας κατηγορήθηκαν για επαναστάτες και τους έκαμαν σουργούνι για την Πόλη.

1881, Απρίλης μήνας, και έπεσε χιόνι στες κορφές των βουνών.

1881, Θερτή 24. Έπιακαν τους νοικοκυραίους Κύρον Κυρούση, Σ.Π. Κολοβόν, Δ. Πλάτωνα, Δ. Στατερά και Γ. Καλαντζή και τους έκαμαν σουργούνι στον Ταρσανά της Πόλης, γιατί τους κατηγορήσαν για επαναστάτες και ότι έβρισαν το Σουλτάνο.

1881, Αλωνάρη 10. Ελευθερώθηκε η Θεσσαλία. Οι δικές μας ελπίδες εσβήστηκαν.

*
* *

Ύστερ' από λίγες μέρες πέθανεν ο Γεροκαλαμένιος με το μαράζι και με το παράπονο που δεν είδ' ελεύθερη την πατρίδα του.